
Я.С. Яцків

академік НАН України,
голова Науково-видавничої ради НАН України
e-mail: nrv@nas.gov.ua

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЧНА ПЕРІОДИКА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

<https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.337.011>

Розглянуто цільові орієнтири розвитку публікаційної активності. Проаналізовано стан академічної періодики та зроблено висновок про необхідність оптимізації мережі наукових періодичних видань і спрямування зусиль на розвиток перспективних видань.

Ключові слова: українська академічна періодика, публікаційна активність, стан наукової періодики, оптимізація мережі періодичних видань.

Розвиток науки та технологій є одним із ключових параметрів позиціонування країни в сучасному конкурентному світі і належить до показників розвитку, які визначаються кількісно. Зокрема, це публікації в авторитетних періодичних наукових виданнях. Хочемо ми цього чи ні, але наукометричні показники, обраховані за науковими періодичними виданнями, впливають на стратегічні рішення щодо розвитку наукової сфери, орієнтують наукові організації на певні напрями досліджень та розподіл ресурсів, стимулюють конкуренцію серед учених та дотримання етичних принципів науки.

Загальновідомо, що публікаційна активність є комплексом заходів і дій, продуманою стратегією, яка передбачає спрямування зусиль на входження до рейтингових баз даних якомога більшої кількості власних видань і статей країни, а також на підвищення їхніх якісних показників.

Для української науково-технічної сфери актуальною є проблема недостатньої репрезентативності публікацій учених у міжнародних наукометричних базах даних. На часі нині в нашій державі формування стратегій, спрямованих на активізацію публікаційної діяльності, підвищення її рівня та ефективності оприлюднення результатів.

Цільові орієнтири щодо розвитку публікаційної активності закріплені на державному рівні у багатьох програмних документах. Основні серед них:

- Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII "Про наукову і науково-технічну діяльність", яким визначено, що "науковий результат — нове наукове знання, одержане у процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації. Науковий результат може бути у формі звіту, опублікованої наукової статті, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, проекту нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову, тощо";

- наказ МОНМС України від 17.10.2012 № 1112 "Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук", яким визначено обов'язкову наявність "публікацій у виданнях іноземних держав або у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз";

- наказ МОН України від 14.01.2016 № 13 "Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам", де основними критеріями оцінки науково-педагогічної або наукової діяльності здобувачів учених звань названо "навчально-методичні та наукові праці, які опубліковані після захисту докторської дисертації у вітчизняних та/або іноземних (міжнародних) рецензованих фахових виданнях, .. включених до наукометричних баз *Scopus* або *Web of Science*".

Також нині підвищилась увага до питання публікаційної активності і розвитку національних наукових періодичних видань у зв'язку з нещодавно оприлюдненим "Заключним звітом незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України. Інструмент політичної підтримки програми Горизонт 2020. У ньому зазначено (збережено орфографію і пунктуацію оригіналу):

"Рекомендація 12: Академія наук України та університети повинні сприяти публікаціям у міжнародних журналах та скорочувати обсяги відомчих публікацій.

Висока якість та переваги від державних наукових досліджень мають супроводжуватися широкою публікацією результатів досліджень у визаних професійних міжнародних виданнях. Українські вчені схильні занадто покладатися на свої публікації українською та російською мовами, що де факто є перепорою для їх глобального поширення та участі вчених у міжнародних дослідженнях. Панель ІПП програми "Горизонт 2020" рекомендує університетам і НАНУ заохочувати використання англійської мови у публікаціях і запровадити відповідний елемент у критерії оцінки окремих вчених та інститутів. Статті та книжки українською мовою слід випускати у тих наукових сферах, таких як література, культурознавство, історія тощо, де вони є природним засобом передачі знань.

Крім того, треба враховувати, що світ наукових публікацій перебуває у процесі запровадження нових бізнес-моделей. Інтернет сприяє вста-

новленню абсолютно нових шляхів комунікації між ученими всього світу. З'являються журнали з відкритим доступом, і йде інтенсивне обговорення можливостей публікації відкритих даних. Це докорінно знецінює цінність статей у журналах, що не мають широкої аудиторії, і лише у деяких випадках редагуються з метою підтримки престижу кількох впливових дослідників, часто у несуттєвих сферах, якщо їх порівнювати з пріоритетами країни.

У зв'язку з цим НАНУ і університетам слід зменшити обсяги внутрішніх публікацій, обмежуючись лише тими науковими журналами, що мають конкурентний вплив. Перевагу слід віддавати часописам, де друкуються матеріали англійською мовою" [5, рекомендація 12].

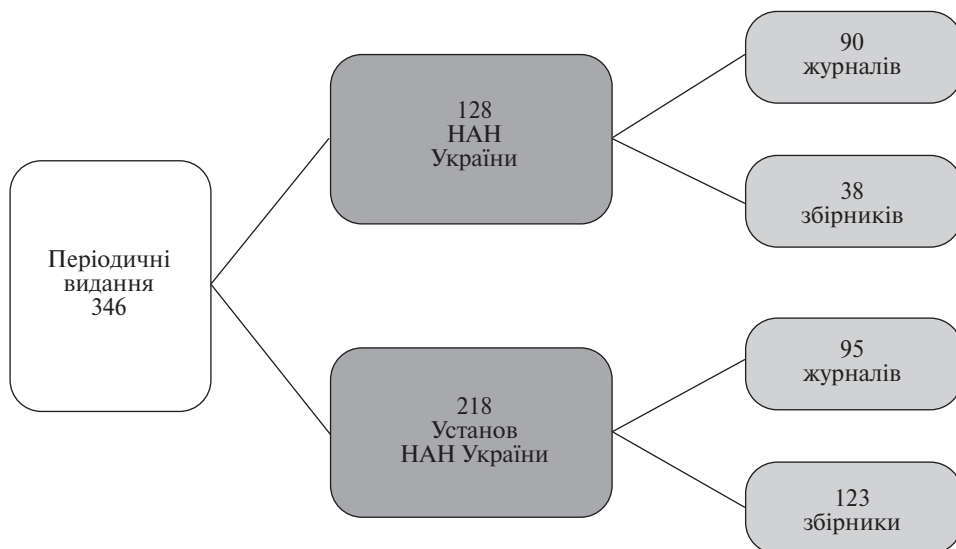
Науково-видавнича рада НАН України не повністю згодна з цією заявою європейського аудиту. І все таки ця рекомендація спонукає Науково-видавничу раду НАН України до поглибленого розгляду стану наукової періодики на основі багаторічного моніторингу видань, перевірку відповідності наявних видань вимогам світових наукометричних баз, обґрунтування рекомендацій щодо упорядкування мережі наукової періодики Академії, концентрації зусиль на наданні підтримки найбільш перспективним видавцям.

За даними Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, у квітні 2017 року в Україні функціонувало 2601 періодичне наукове видання (табл. 1). З них ті, що належать Національній академії наук України та її установам, — 346 (рисунок).

Станом на 01.01.2017 в системі НАН України працювало 31 129 працівників, з них 15 919 наукових. При цьому було оприлюднено 20 256 наукових статей у періодичних виданнях, у тому числі 5900 у закордонних. Тобто, на одного наукового працівника НАН України припадає 0,9 статей у вітчизняних виданнях і 0,4 — у закордонних. Середньорічна кількість статей у

Таблиця 1. Загальна кількість періодичних видань в Україні (за даними Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, станом на квітень 2017 р.)

Відомство	Кількість періодичних видань			
	2012	2015	2016	2017
НАН України	167	339	343	357
НАМН України	34	57	59	63
НААН України	18	54	60	62
НАПН України	16	50	55	58
НАПрН України	7	24	25	26
МОН України	459	1335	1418	1481
Інші відомства	217	493	532	554
Загалом	918	2352	2498	2601

Розподіл періодичних видань НАН України за типом та приналежністю (на підставі відомостей зі свідоцтв про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації)

випусках академічних видань коливається від 12 (журнал "Успехи физики металлов" та "Журнал метематической физики, анализа и геометрии") до 264 ("Слово і час"). Загальна річна кількість статей в академічних виданнях становить 5700.

При цьому на одне власне видання установ НАН України припадає лише 46 наукових працівників. Тобто зусиллями півсотні науковців кожне з видань повинно бути постійно забезпечене високоякісними оригінальними науковими статтями та сучасними оглядами. Водночас ця ж кількість фахівців має забезпечити й належне функціонування редакційної колегії та високий фаховий рівень рецензування. Традиційно рівень залучення сторонніх фахівців до роботи редакційних колегій та рецензування статей наукових періодичних видань в Україні не перевищує у середньому 30 %, а статті фахівців з неакадемічних установ також надходять до наших видань не так часто. Зрозуміло, що значною мірою це пов'язано з вимогами щодо атестації наукових і науково-періодичних кадрів, але такі параметри забезпечення видань науковими кадрами не відповідають світовим тенденціям розвитку наукової періодики.

До БД *Scopus* входить 53 вітчизняні видання, серед яких 32 журнали Національної академії наук України, а до *Web of Science (WoS) Core Collection* з урахуванням започаткованого 2015 р. індексу *ESCI*, відповідно, 49 та 20 видань. Варто вказати, що 24 видання присутні в обох базах, з них 18 академічних. Таким чином, дві найбільш авторитетні міжнародні БД опрацьовують 78 журналів, тобто 3,0 % української наукової періодики і близько 12 %

наукової періодики НАН України, а це свідчить, що більшість видань не залучені до процесу міжнародної наукової комунікації, маловідомі світовому співтовариству.

За даними, наведеними у "Звіті про діяльність Національної академії наук України у 2016 році", у системі НАН України функціонує 159 наукових установ. З них понад 100 установ є засновниками періодичних видань. При цьому є установи, якими, відповідно до свідоцтв про заснування друкованого засобу масової інформації України, започатковано п'ять і більше видань (табл. 2).

Постає слушне питання — чи в змозі установа-видавець, маючи таку кількість періодики, забезпечити кожне видання якісним сучасним веб-ресурсом із високофаховою англомовною складовою, високим рівнем публікацій і належним рівнем рецензування?! Очевидно, що ні.

Особливої гостроти питанню надає набуття чинності Законом України "Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації", де сказано, що органи державної влади, інші державні органи

Таблиця 2. Засновники найбільшої кількості періодичних видань НАН України

Установа – засновник періодичного видання	Кількість періодичних видань установи
Інститут історії України НАН України	22
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України	16
Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського	12
Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України	10
Інститут економіки промисловості НАН України Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК	9
Інститут проблем матеріалознавства ім. І.М. Францевича НАН України	8
Інститут математики НАН України Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України"	7
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України	6
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України Інститут народознавства НАН України Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України	5

та органи місцевого самоврядування не можуть виступати засновниками (співзасновниками) періодичних видань. Тобто протягом найближчих двох років вказані державні органи повинні вийти зі складу співзасновників усіх наукових періодичних видань, передавши свої повноваження іншим співзасновникам. Таким чином, урядовим рішенням ініційовано масштабний перерозподіл повноважень засновників та зміна статусу багатьох періодичних видань, у тому числі й видань НАН України.

Тож нині на часі питання щодо оптимізації мережі наукових періодичних видань та спрямування зусиль найкращих фахівців на розвиток перспективних видань, які завдяки зусиллям редакційних колегій та редакцій вже досягли істотних результатів у дотриманні вимог наукометричних баз даних.

Стратегія розвитку наукового журналу повинна передбачати такі сім компонентів:

- **якість змісту журналу** (нарощування наукового потенціалу і приведення у відповідність до міжнародних наукометричних і бібліометричних показників, забезпечення охорони авторського права, дотримання наукової етики);

- **експертиза та аналітика** (постійна оцінка ефективності редакційно-видавничої діяльності журналу, управління журналом є ефективним, якщо редколегія чітко уявляє собі коло авторів і дослідників, на яких видання орієнтовано, а також може спрогнозувати їхні очікування);

- **маркетинг** (позиціонування журналу на національному і міжнародному ринках);

- **видимість** (створення мережевих електронних наукових видань, електронних версій друкованих наукових періодичних видань, забезпечення цих ресурсів високоякісною англійською складовою);

- **логістика** (просування журналу на національному і міжнародному ринках, розширення читачької аудиторії, а також переліку залучених авторів та рецензентів);

- **візуальний образ** (удосконалення зовнішньої привабливості журналу і / або його електронної версії, оновлення дизайну сайта журналу);

- **комунікації** (розробка щорічної програми публічних заходів, яка передбачає різні форми наукових дискусій, лекції, семінари, "круглі столи", участь у конференціях, участь у роботі асоціацій і наукових співтовариств).

З наведеного переліку впливає достатньо банальний висновок, що створення якісного журналу потребує як фінансових ресурсів, так і організаційних й інтелектуальних зусиль.

На наш погляд, доцільним є виділення за допомогою інструментів наукометричних баз та з урахуванням їхніх вимог найбільш "видимих", впливових, цитованих вітчизняних періодичних видань і зосередження зусиль, а, за можливості, й фінансування, для їхньої підтримки, у першу чергу — для забезпечення видання якісним сучасним веб-ресурсом із високофаховою англійською складовою. Досвід організаційної роботи таких видань бажано запровадити в інших наукових виданнях.

Це призведе до інтенсифікації публікаційної діяльності і, відповідно, до зростання публікаційної активності, яка є одним із важливих міжнародних наукометричних індикаторів, що дає змогу відслідковувати стан науки за ефективністю продукування цитованих наукових текстів у впливових виданнях.

Як ви знаєте, в Академії діє Цільова комплексна програма "Створення та розвиток науково-видавничого комплексу НАН України". Під час її виконання нам необхідно об'єднувати наші напрацювання, досвід і зусилля, активно діяти вже зараз задля того, щоб вітчизняна наука посіла належне їй місце у світовому інформаційному просторі. Ефективність процесу входження вітчизняної наукової періодики у нього залежить від активної позиції головних редакторів і редакційних колегій, а також від продуктивної роботи редакцій видань.

Національні видання, які вже входять до наукометричних баз або відповідають їхнім вимогам і можуть претендувати на таке входження, утворюють стартовий майданчик, трамплін для включення якомога більшої кількості національних видань, публікацій, учених до світових наукометричних баз. Саме ці національні видання можуть забезпечити наявність у наукометричних базах необхідного специфічного поля національного цитування, отже сприятимуть підвищенню "видимості" наукових установ, видань та науковців. Водночас такі видання можуть забезпечити необхідну навчально-методичну й консультаційну допомогу як для інших видань, так і для науковців, які прагнуть правильно готувати публікації для видань, включених до провідних баз даних. Це призведе до зростання рівня представленості вітчизняної науки у світі та до зростання кількості високореєтингових учених і публікацій.

*Ya.S. Yatskiv, academician of the NAS of Ukraine
Head of the Scientific and Publishing Council of the NAS of Ukraine*

UKRAINIAN ACADEMIC PERIODICALS: STATE AND PROSPECTS

The target guidelines for the development of publishing activity are considered. The state of academic periodicals is analyzed and a conclusion is made on the necessity of optimization of the network of scientific periodicals and focusing on the development of promising editions.

Keywords: Ukrainian academic periodicals, publishing activity, state of scientific periodicals, optimization of the network of periodicals.